

Nádasladány 7000 akcsés jövedelmét az 1584-ben a dömsödi vásárra támadó lator cselebsi (rablófőnök) elleni hősiességé jutalmaként kapta. Könnyen meglehet, hogy az illető eredetileg magyar, de mindenképpen keresztény (görögkeleti rác vagy katolikus horvát) volt, s talán valahol a környéken élhetett (a balkáni-magyar-török népességű Kuvinban, azaz Ráckevén tucatnyi szerb adománybirtokos szpáhít regisztráltak 1546 után), esetleg éppen ő értesítette a vásárütesről a törököt (Keviben külön kádi székelt, aki gyorsfutárral 2—3 óra alatt továbbbírta a vészirt a budai pasához), lévén hogy az Abdullah (Isten szolgája) jelképes nevet a Török Birodalom területén kizárólag az újonnan a mohamedán vallásra áttért, keresztény eredetű renegátok kapták . . .

Ilyeténképpen Balassi 1584-ben dömsödi vállalkozásának elsősorban a győztes törökök látták hasznát, míg az elesett s elfogott végvári vitézek és a vásáron kifosztott kereskedők egyaránt a kárvallottak számát gyarapították. S még örülhettek, ha nem kerültek a rettegett budai Csonkatoronyba, vagy egyenesen a sztambuli Jedikulába, mely a Gárdonyi által megörökített Bornemissza Gergely egri főkapitányt is örökre elnyelte, s akinek fordulatokban gazdag életútját a közelmúltban dolgozta fel Eger várának tudós ismerője, Sugár István. Alighanem maga Balassi is okulhatott a balsikerű kalandból, mert többé nem vezetett portyát Buda hatóságára, Pest megye Duna-menti részébe: az 1585-ös turai akción részt vevő egrieket már nem a példamutatóan bátor, ám hadivállalkozásaiban kevésbé szerencsés költő-katona irányította, hanem a szintén kalandos sorsú (a sztambuli Feketetoronyt is megjáró) Balászsdeák István hadnagy . . .¹

Dr. Fenyvesi László

A pozsonyi Hegyhát és Szakolca

A mai Szlovákia nyugati részében elterülő Hegyhátot,¹ (szlovákul Záhorie) északról Morvaország, nyugatról a Morva folyó, keletről a Kis-Kárpátok hegyvonulata határolja. Területének nagyobb része, délről a Miava patakig Pozsony-, a kisebb (a Miava pataktól a Morava patakig) Nyitra vármegyéhez tartozott.

¹Szinán pasa levele Ernő főherceghez: Wien. Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Turcica, K. 52. Buda, 1584. okt. 16/26. — V. ö.: Takáts—Eckhart—Szekfü: A budai basák magyar nyelvű levelezése, 1553—1589. I. Bp. 1915. 322—323. old. — Az Abdullah jutalma: Wien. Nat. — Bibl. Türk. Hss. Mxt, 594, Flügel 1393. V. ö.: Fekete, Ludwig: Die Siyaqat—Schrift. — I. Bp. 1955. 447. old. — Részletes jegyzetapparátus: Fenyvesi László: Balassi Bálint és a törökök. Kézirat.

A vidéknek kereskedelmi szempontból már a múltban nagy volt a jelentősége. Itt vezettek a fontos utak, elsősorban a régi cseh út (Prágából és Brünnből Holicson, Sasváron, Szenicen, majd Nagyszombaton keresztül Esztergomba és Budára). A másik kereskedelmi út Morvaországban Brodskén át, a harmadik Olomouc-ból Hradisté-n, és Strasznicon keresztül húzódtott, majd az ún. Nagy útban folytatódva Pozsonyba és Bécsbe vezetett.

Ahogy Brünn (Brno) irányában elhagyjuk Pozsonyt, egymás után tűnnek fel a nevezetes helyek, köztük a népies fajanszúrló ismert Stomfa és Szobotik, ahol szintén megpróbálkoztak a divatos rózsás mintával, de kevesebb sikerrel, mint Stomfán, vagy Bolerázon. Vannak azonban más szempontból is érdekes községek is, mint pl. Székelyfalu, mely bizonyára az itt letelepült székely határvédők emlékét őrizte meg.

A másik vármegye egyik nevezetessége Sasvár, és annak előretolt őrhelye, a Strázsa, amelyek a régi krónikák szerint a Hegyhát legerősebb várai voltak (Sasvár egyébként arról is nevezetes, hogy itt alapították az ország egyik legrégebbi manufaktúráját). Az, hogy a vidéken sűrűbben épültek a várak és őrhelyek, nem meglepő, mert a Morva folyóhoz közel eső terület határsáv (konfinium) volt. Bár a folyó majdnem 6 km széles kiöntése az év nagy részében megmaradt, első uralkodóink a nyugati határok őrzésére mégis fontosnak tartották a mesterséges védelmi helyek létrehozását és fenntartását.

Sasvárhoz már közel van Holics, ahol 1743-ban Lotharingiai Ferenc fajanszmanufaktúrát alapított. Erdemes megjegyezni, hogy 1786-tól fokozatosan áttértek a kőedénygyártásra, 1806-tól pedig kis számban porcelántárgyakat is készítettek.

Hegyhát kulturális központjához, Szakolcához közeledve, gondolatban még végigfuthatunk a terület régebbi történelmében. A honfoglalást követő időkben a Hegyhát fokozatosan a magyar állam része lett, és az is maradt 1918-ig, az I. Csehszlovák Köztársaság megalakulásáig. A több évszázados odatartozásnak még ma is megvannak az emlékei. Egy közeli morva város, Strasznic várkastélyában lévő múzeum vezetői mindenkinek elmondják, hogy itt írták alá 1335-ben azt az okmányt, melyben Róbert Károly magyar, és János cseh király egyezséget kötött Bécs árumegeállító joga ellen. Ide érkezett prágai fogságából Pogyebárd cseh király fia, Viktorin herceg és fényes küldöttségével Mátyás király, hogy a reá várakozó magyar csoporttal találkozzék és hazamenjen a királyválasztásra.

Szakolca gazdag és érdekes történelméből csak néhány eseményt ragadunk ki. Már az Árpád-házi királyok korában templom épült a városban (Gruzics János). Állítólag itt született Vak Béla király (mert szülei a testvérellentétek miatt éppen úton voltak Lengyelország felé), aki Szakolcát 1134-ben falakkal vette körül. A város rohamos fejlődését és jelentőségét mutatja, hogy már 1372-ben szabad királyi városi címmel ruházták fel, ami lehetővé tette a kézműves ipar és kereskedelem szabadabb fejlődését, és megakadályozta a város feletti földesúri jog gyakorlását.

Szakolca történelmében szerepet játszottak a *husziták* (a Jiszkra-val cimboráló Pongrácz János a várost is meghódította), a *Habsburg-ellenes felkelések* (innen vezette Bethlen a Strasznic elleni ostromot), a kuruc-mozgalom (Rákóczi ugyan a várost elfoglalja, de Ritschán császári tábornok visszaveszi tőle) és az 1848/49. évi *forradalmi események*. Ezek utóbbiak azonban nem annyira a forradalom szempontjából, hanem az egyre öntudatosabbá váló szlovákság részéről voltak jelentősebbek, amikor is a szlovákok igen határozottan kifejezésre juttatták nemzeti ségi követeléseiket.

Szakolcának a Révai Nagy Lexikona szerint 1910-ben 5018 lakosa volt, szlovák többséggel. A városban volt járásbíróház, közigyelőség, adóhivatal, takarékpénztár, posta- és távíróhivatal, valamint postatakarékpénztár. Az 1945 után egy ideig járási székhelyként szerepelt, az 1960. évi területi átrendezés után azonban Szenice kapta ezt a megtiszteltetést. Sok mindent azonban nem lehetett átköltöztetni, így Szakolca több tekintetben továbbra is a járás központja maradt.

Ma mint a nyugat-szlovákiai kerület határszéli városa, sok látványossággal fogadja a látogatót. Erdemes megtekinteni építészeti emlékeit és egyéb nevezetességeit. Figyelemre méltó a régi városfal-maradványa a Szent György kápolnával, a már említett Szt. Mihály templom és a ferences rendiek gót ízlésű temploma a XV. századból.

A többi érdekesség közül kiemelkedik a népek nagy tanítója, J. A. Komensky (Comenius) *emléktáblája*, (ő szentelte fel 1650-ben a cseh menekültek számára berendezett imaházat), a *Škarnici-testvérek* 1760-ban létesített *nyomdája* (melynek nagy jelentősége volt a különböző szlovák nyelvű szövegek nyomtatásában), D. G. Lichard (1812—1882) szlovák író és kiadó *lakóháza* és 1947-ben emelt köztéri *szobra*, valamint a *városháza*, amelyben 1918. november 6-án az ideiglenes szlovák kormány székelt.

Magyar vonatkozásban főképpen három építmény említését tartjuk fontosnak: a *Gvadányi-kastélyt*, a *gimnáziumot* és a *Hegyházi Múzeumot*.

Gvadányi József (1725—1801), a *Pöstényi lőrődés* és az *Egy falusi nótárius budai utazásának* írója, generálissá való kinevezésekor, 1783. február 24-én 38 évi katonai szolgálat után Szakolcára vonult vissza, ahol kastélyt építtetett. Főképpen kertészkedéssel töltötte az idejét, amikor eljutottak hozzá a magyar irodalmi mozgalom hírei. A nemzeti nyelv érdekében újra alkotni kezdett, s levelezésbe fogott a kor íróival: Péczely Józseffel, Baróti Szabó Dáviddal és Mind-

A Gvadányi-kastély (a renoválás előtt)

A Hegyháti Múzeum (Záhorské múzeum) épülete (Dagmar Zbořilová felvételei)

szenthy Sámuellel. Kastélyát a város lakossága tiszteletben tartja, az illetékesek most hozatják rendbe. Az épületben könyvtárt szándékoznak elhelyezni.

A híres **szakolcai gimnáziumot** még a jezsuiták alapították 1662-ben.² Magyar szempontból a szakolcai gimnázium történetében az 1861—1918. évek közötti időszak a legfontosabb. Ez egyben a magyar közoktatás sikereinek időszaka is volt. Az 1860-as évek elejétől visszaállított Helytartótanács megszüntette az addigi felügyeletet az iskolák felett és irányításukat főigazgatókra bízta. Sok helyütt elbocsátották a második tanítót, így az 1861—62. iskolai évben a szakolcai gimnáziumból a cseh tanárokat küldték el.

A gimnázium élére Mihalik (Halász) Lászlót nevezték ki, aki az 1864. évtől rendszeresen megjelentette a Szakolcai Királyi Katolikus Algymnázium Évkönyvét. Az iskola ellátásáról a város gondoskodott. Az 1907-ben a tanári könyvtár 8658, a tanulóké 1558 kötetből állt. Az igazgatók közül kiemelkedik Lukavszky Alajos, aki 1874-ben a segélyező együletet alapította; továbbá utódja, Kopcsay János, aki a Szakolcai Kaszinót Gvadányi Körre változtatta.

A tanárok közül Sárhegyi Lajos jó szónoki és szavaló tehetségével tűnt ki. Jankó Gyula, a rajztanár a város képét festette meg a gimnáziumnak, és D. G. Lichard képmását a segélypénztárnak. Az 1911. évben két esztendőre Juhász Gyula is idejött tanárnak.³ Nagyszerű munkálkodása keretében alapította meg és vezette az iskolai Gvadányi Kört. Az önképzőkörben különösen pártfogolta azokat, akik élő irodalmi témát választottak. Saját költeményeit azonban nem engedte szavalni.

A költő később sem felejtette el a várost és az itt szerzett élményeket. 1918. november 10-én, *Szokolca* című költeményében így emlékezett vissza:

*Emlékek alkonyi aranyporán át,
Hogy megszépültél csöndes, kis falucska,
Úgy éltem benned, jól rejtőzve, árván,
Mint remete, kit táplál mélabúja.
Mint őszirózsza, nyílt a szomorúság,
Mint viola, úgy virított a bánat.
És a magány és sóvárgás belengte,
Mint enyhe tömjén, mindig a szobámat.
S ha kútra mentek esténként a lányok,
A vágyaim a távolokba mentek,
Csak álmaim maradtak. Halványan
Meglátogatnak, mint kísértetek,
És mire ébredsz, járnak más határban.
S te újra csonka, béna vagy, beteg,
A gyermekség foszlányai lebegnek
Körötted, mint ökörnyal a mezőn.*

¹A szakirodalomban *Erdőhát* és *Hegyentúl* megnevezéssel is szerepel ez a táj. (Szerk.)

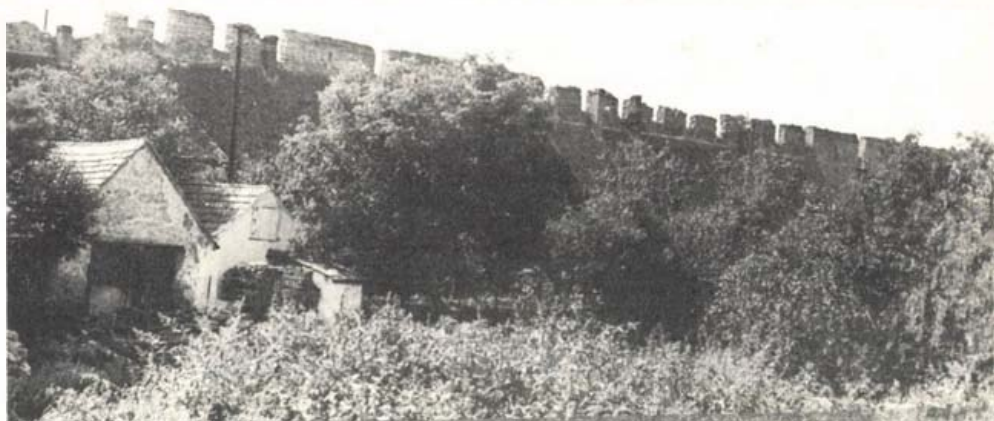
²Lásd: 300 rokov skalického gymnázia. ONV Skalica, 1965. valamint *Lukavszky Alajos: A szakolcai gimnázium története, 1636—1807.*

³Lásd: *Szalatnai Rezső: Juhász Gyula Szakolcán, 1940. és Juhász Gyula hatszáz napja, 1962.*

A tanítás az egész országban érvényben levő előírások szerint folyt, voltak azonban olyan sajátságok, amelyekkel az iskola kitűnt. Ilyen volt a zenei, irodalmi és kulturális élet, valamint a testedés, amire az intézetben különös gondot fordítottak. Az 1911. évtől már teljes 8 osztályra feltöltött gimnázium 1916-ban erdélyi menekülteket is befogadott. Az 1918. év szeptemberében még megkezdtek a tanítást, de október 9-én az iskolát náthaláljárvány miatt be kellett zárni. Az intézet régi minőségében többé már meg sem nyílt, mert az államfordulat után átvették a csehszlovák hatóságok.

Túlzás nélkül állítható, hogy Szokolca főterének egyik legcsinosabb épülete a **Hegyháti Múzeum**. Mint művelődési ház épült 1905-ben, Dušan Jurkovič nemzeti művész tervei alapján. Az épület homlokzatát Mikulás Aleš rajzai szerint kirakott mozaikok díszítik: felül az államiság és a címeradás jelképezése, alatta a magyar és szlovák nemzetet megtestesítő alakok. Jobbra magyar-szlovák felirat olvasható: SZAKOLCAI GAZDASÁGI ÉS FOGYASZTÁSI SZÖVETKEZET — SKALICKY GAZDOVSKO-POTRAVNÝ SPOLOK. A baloldalon Szt. Vince — Sv. Vincent látható, mint a Katolikus Egylet jelképe.

A művelődési ház színháztermének falát és függönyét Anton Frolka és Jožo Úprka népi motívumokkal átszőtt művészi festményei díszítik. Az épületet — amely színházi előadások, könyvtár és múzeum, valamint a fenntartó egyletek számára készült — 1905. október 1-én nyitották meg a közönség számára. A benne elhelyezett múzeum mostani igazgatója, PhDr. Miloš Řiha előzőeken tájékoztat a múzeum tevékenységéről. Szívesen megmutatja a kiállításokat is, melyekben a népi foglalkozások emlékei, népviseletek, a fazekasság emlékei, és a vidék régészétét, valamint történelmét bemutató tárlók láthatók.

A városfal egyik összetűgő maradványa

A múzeumban található az is, amire már nagyon kíváncsiak voltunk, az az 1100 kötet magyar könyv, amelyet az 1918. évi események óta megőriztek. A könyvek a rajtuk látható bélyegzések szerint a szokolcai gimnáziumból, illetve a Gvadányi Körből származnak. A könyvekre és időszaki sajtóra osztható kötetek vizsgálatakor mindjárt kiderült, hogy azok céljukat tekintve pontosan alkalmazkodtak azokhoz a tantárgyakhoz, amelyeket az 1860—1880-as években tanítottak a gimnáziumok 1—8. osztályában (vallás, magyar nyelv, latin nyelv, görög nyelv, német nyelv, történelem, földrajz, természetrajz, természettan, vagyis a fizika, matematika, rajz-geometria, filozófiai propedeutika, vagyis filozófiai előkészítés, szépírás és torna).

Az időszaki sajtótermékek között megtalálhatók a Philológiai-, a Magyar Történeti- és a Földrajzi Társulat kiadványai (pl. a Történelmi Tár, a Századok és a Földrajzi Közlemények). A legteljesebb talán a pedagógiai sajtó (Magyar Tanügy, Pedagógiai Szemle, Népevelők Lapja, Család és Iskola, Katolikus Tanügyi Lapok, Középtanodai Tanáregylet Közönlönye, Felvidéki Tanügy, Tornaügy stb.). A szótáraknak is jelentős a száma. A gimnáziumban tanított nyelvek szótárai mellett itt található pl. Czuczor—Fogarasi: A magyar nyelv szótára (Pest, 1862—1871), de akad még orosz-magyar szótár is.

Könyvritkaság nincs a gyűjteménymaradványban, de van több olyan munka, amely fokozottabb figyelmet érdemel (köztük Ipolyi Arnold és Herman Ottó művei). A kötetek állapota majdnem kifogástalan, látszik rajtuk, hogy az iskolában gondjukat viselték, azóta pedig többet pihentek, mint kellett volna.

A múzeum igazgatósága elhatározta, hogy a gyűjteményt szakszerűen beletároltatja, és ha minden jól sikerül, az érdeklődők számára is megnyitja. Ha tehát utunk a közeljövőben Szokolcára vezet, előfordulhat, hogy a nevezetességek megtekintése után belelapozhatunk ezekben a régi magyar könyvekbe.